

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆՔ

ՆԱԽԱՏԻՆՔԸ ՓԱՍՏ ԶԷ

Քայց կրնայ արդեօք գտնուիլ մէկ մը՝ որ հակառակը դաւանիւ — Այո՛. Բարդուղիմէոս եպս. Գիէորգեան և Նորա նմաններ (եթէ եղած են և կամ պիտի ըլլան), որ առանց ապացոյցներ մէջտեղ բերելու, առանց շիկնելու՝ կրնան գրել, ինչպէս գրած է վերոյիշեալն, թէ « Մխիթարեան Հայրերը յայտնի են իբրեւ հայ ձեռագիրները խառըախողներ. բայց և յայտնի են իբրեւ զբաղկան գողեր »: — Հովի, թիւ 9, էջ 133:

Եթէ այդ զբաղարտիչ տողերը գրողն՝ իր անզգոյշ գրչով և բարուք՝ իր մերձաւորաց շրջանին և հեռաւորացս ալ յայտնի մէկը չըլլար, անշուշտ գրածին կարեւորութիւն պիտի տայի և հերքումի արժանի համարէի: — Այդպիսի ոճով գրողին՝ այսքան բաւական է զուրցել, որ ձրիարար զուրիշը նախատեղն ու զբաղարտելը՝ բարեկրթութեան և քրիստոնէական պարտուց թանձր զանցառութիւն մ'է. և եթէ վերոյիշեալ Եպիսկոպոսը չի հանդուրժէր կեղտոտ զբաղարտութիւն մը կոչելուս իւր ըրածը, թող փաստեր յառաջ բերէ և իրեն ձրի ամբաստանութիւնն ապացուցանէ:

« Այլ առակ լուարուց »: — « Մխիթարեաններն յայտնի են իբրեւ զբաղկան գողեր »: — և ուսկի՞ց կարծէք գողցած ըլլան ... Բարդուղիմէոս Եպիսկոպոսի զբաղկան զգրոցէն ...: Բայց ի՞նչ գիտական բան գողցեր են արդեօք: — Այն՝ ինչ որ Եպիսկոպոսը կամ բնաւ չէ գրած և կամ ուրիշներու գրածներն կանխապէս՝ իբրեւ իւրաքիտ Նորութիւններ կրկնած է, բայց զարմանալի երեւակայութեամբ բորբոքեալ՝ կը դաւանի որ ինքն առաջին եղած է զրի առնելու, և թէ Մխիթ. երկու Հայրեր, Հ. Ներսէս Անդրիկեան և Հ. Կարապետ Տէր-Սահակեան իրմէն առեր են՝ առանց իր հեղինակութիւնն ու գիւտերն յիշելու:

Վերոյիշեալ երկու Հայրերն ալ պէտք չունին բնաւ իմ պաշտպանական տողերուս, քանի որ հետաքրքրուողը կրնան երկուստեք զրուածներն ալ կարդալ, և վերահասու ըլլալ թէ ո՞րքան անիրաւ է Եպիսկոպոսին բողոքն ու զայրոյթը: Բայց որպէս զի խոսազգրութեանս կողմէն բոլորովին լռութիւնը՝ փախուստ տալու հնարք մը չամբաստանուի, պատշաճ կը համարիմ համառօտիւ պարզել խնդիրը մեր փափաքող ընթերցողաց:

Ինչ կը վերաբերի Հ. Կարապետ Տ. Սահակեանի գրածին՝ նա ինքն ցոյց կուտայ յաջորդ յօդուածին մէջ Եպիսկոպոսին տարապարտ պահանջմանց արժէքը. իսկ ինչ կը պատկանի Հ. Ն. Անդրիկեանի յօդուածին՝, դէմ առ դէմ կը դնեմ հոս՝ հե-

1. Հ. Ներսէս Անդրիկեան՝ խոսազգրութեանս յանձնիւ է հրատարակելու հետեւեալ տողերը .

ԺԳԻՏ ՄԸ. — չՈՎԻԻ ԹԵՐԵՐ, Թիւ 9, հատուած մը հրատարակած է, որու վերագրին է՝ Դուրացմուն հմ ուրիշի վաստակը, Թողածագիրը՝ որ Բարդ. եպ. Գիէորգեան կը ստորագրէ, Դիտողութիւններ Գողթման եր. գերիւ վրայ յօդուածին առթիւ, (հրատ. Բագմավիպ, 1906, Թիւ 3) լուստնցներ տեղաւով անձիս դէմ, — ես փաստերու կը սպասէի, — կ'ամբաստանէ զիս իբրեւ զոգ իր գրութեաններէմ, Թողածագրէն կը խնդրուի բան մը՝ զոր չէ համած ընել. այսինքն՝ զեղեւ նախատինքները, և անոնց տեղ զնկ զիմացէ զիմաց այն կարծիքները զորս կ'ամբաստանուիմ իրմէ զողջած ըլլալ: Այս ծառայութիւնը պէտի շնորհիւ իրմէ, եթէ կարելի ըլլար ինձ գտնել իր զրուածներուն մէջ կէտ մը՝ որ ժառանգ իմ կարծիքներուս և ճշմարտութեան:

Հ. Ն. ԱՆԴՐԻԿԵԱՆ

տարբերութեամբ ըրած բաղդատութեանցս արդիւնքն երկուստեք: — Խնդիրը Գոդրսն երգերոս հետեւեալ տողերուն վրայ կը դառնայ.

Տենչայ Սաթենիկ տիկին տենչանս,
Չարտախուր խաւարտ և զտից խաւարծի
Ի բարձիցն Արգաւանայ:

Արդ, կը փափաքուի բացայայտել թէ այս տողերու մէջ ինչ կը նշանակեն զարտախուր, խաւարտ, զտից, խաւարծի, ի թարձիցն հնգեակ բառերը: — Տեսնենք ուրեմն ինչ կ'ըսէ Բարդ. եպս. Գեորգեան և ինչ Հ. Ներսէս Անդրիկեան:

Գ Ե Ո Ր Գ Ե Ա Ն

Ա Ն Գ Ի Կ Ե Ա Ն

ա). Արտախուր խաւարծիք արմատն է, որ է համ. բաւարո ռալլեմը կամ նոյն մեր խաշնգը. իսկ զտիս («չ զտից») խաւարծիք ցողունը:

բ). Ի բարձիցն Արգաւանայ, պէտք է զրեւ ի բարձանցն Արգաւանայ, ինչպէս առաջ սրբագրել եմ (ա. հատ. ԺԶ):

գ). Տիր, նշանակում է իրան, հասակ, բոջ (taille). Հայցականը լինում է զտիս. բառիս վերջի ս գիրը ց— հետ իրեն նոյնականն՝ նշանակում է բերնէրեքան ան. ցնէլով՝ տեղի է տուել ց—ին և դարձել (բառը) զտից, . . . Էս որովհետեւ բոյսի տիրը նորա ցողունն է (tige), այսպէս ահա այժմ է՝ սրբագրումն է՝ լիովին բացատրւում է՝ որ «Տենչայր Սաթենիկ տիկին տենչանս զարտախուր (ռալլեմ) և զտիս խաւարծի ի բարձանցն Արգաւանայ»: — (Էջ 21–22).

(Խորեմացում Խորեմացով պէտք է հասկանալ. — ք. հոտ. էջ 23–24):

ա). Չարտախուր խաւարտ կը համեմատէ նոր պարս. կերէն չարձաւ բառին հետ՝ որ խոտի մը անունն է . . . Արտախուրը սակայն հոս ածական է, արուած՝ խաւարտ բառին, որուն իմաստը շատ որոշ է, կամայնքն ինչ կամ կամայնքն ինչ տեսակ մըն է:

բ). Ինչ ըսել կ'ուզէ ի բարձիցն Արգաւանայ. զլսու բարձի վրայ է խոտը: Կարծեմ թէ Կոնստանդնուպոլսի մէջ կ'ըսէին ինչպէս Նազիանզացի՝ Դիոնիսիոսի համար անկատար ծնունդ կ'ըսէ, տարբեր կերպով տայ մտածել. «... Անկատար ծնունդ ասէ զմանուկ, որ արկաւ ի բարձն. և բարձն երկնեւ ասէ, զի ծնաւ ի բարձիցն Արամազդայ»:

գ). Տիր կը նշանակէ հասակ, կեանք, և զտից խաւարծի պէտք է որ նշանակէ կենաց զաւարտութիւնը, փափկութիւնը. — Ես կարծեմ թէ տից ուղղականն է, այլ տից բառին անտոյժ սեռականն է, (սովորականն է տից) իր յատկացուցիչ արուած խաւարծիին, Եւ իրաւնէն Մագիստրոս 14. Թուղթին մէջ կը գրէ. «Չամանայն խալոսթիւն մանկական մեղոց տից»:

(Բազմ. 1906, Մարտ. Թիւ 3. էջ 106–107):

Ինչ հետեւանք կու տայ ուրեմն այս բաղդատութիւնս: — Ան՝ որ ամէն կէտի մէջ ալ Հ. Անդրիկեան կ'ըսէ այն՝ ինչ որ ըսած է Բարդղղիմէոս եպիսկոպոսն, որ բոլորովին տարբեր բաներ գրած է: — Եպիսկոպոսը կ'ըսէ որ արտախուր՝ խաւարծիքի արմատն է, որով զոչական բառ է. իսկ Հ. Անդրիկեան կ'ըսէ՝ որ արտախուր ածական է և յատկացուցիչ խաւարծիին: — Եպիսկոպոսը կը գրէ որ զտից՝ պէտք է կարդալ զտիս (հայցական հոլով). իսկ Հ. Անդրիկեան կը գրէ որ զտից՝ սեռական հոլովն է (տիոց) տիք բառին, և ցոյց կու տայ Մագիստրոսի նոյն ձեւով գործածութիւնը: — Եպիսկոպոսը կը յայտարարէ որ տիք՝ խաւարծիքի ցողունն (tige) է, որ փոխաբերաբար կը նշանակէ իրան, հասակ, բոջ (տեւ.), taille (գղղ.). իսկ Հ. Անդրիկեան կը յայտարարէ՝ որ տիք՝ հասակ, կեանք (vie, âge) կը նշանակէ: — Եպիսկոպոսը ուրեմն զտից խաւարծի կը հասկընայ խաւարծիին ցողունը. իսկ Հ. Անդրիկեան կը հասկընայ կենաց դարարարիւնը, փափկութիւնը: — Եպիսկոպոսը ի թարձիցն Արգաւանայ՝ կը յեղափոխէ ի թարձեցն Արգաւանայ, և կը հասկընայ՝ Արգաւանի բարձունքէն կամ լեռներէն. իսկ Հ. Անդրիկեան այդ կտորը կ'ուզէ հասկընալ զուցէ յե-

րանսցե Արքատանայ, ըստ նմանութեան ի յարձիցե Արամադղայ Նոննոսէն մէջ բերուած բացատրութեան:

Կը հարցընեմ ուրեմն ես ինծի և ընթերցողներուս՝ թէ այսքան իրարմէ տարածայն հասկացողութիւններէ յետոյ՝ ինչպէս կարելի է մտածել անգամ՝ քան թէ Գէորգեան եպիսկոպոսի հետ պնդել՝ թէ Հ. Անդրիկեան իրմէն գողցեր է և գողօնըր ծածկեր է լուծեան քողով: — Մարդուս ուղեգային գրութիւնը պէտք է տարբեր կազմակերպութիւն մի ստանայ՝ որպէս զի կարող ըլլայ այդպիսի ամբաստանութիւն մը արդարացընել:

Ուտի՛ իրբեւ եզրակացութիւն մը վերոյգրեալներուս՝ կը խնդրէի Գերապատիւ Եպիսկոպոսնէ՝ որ փոխանակ « հրաւիրելու հայ մամուլի և առանձնապէս վեհեպիսկի Միթիարեանց Գեր. Աբբայ Հօր ուշադրութիւնը՝ սննձահաւել և մեղցնել իւր Միաբանութեան այդ տղեղ շահատակութեան իղձերը », ինքն բարեհաճէր հրաւիրելու ընդհակառակն իւր անձին ուղղադատութիւնը՝ սրբագրելու իւր մտլի սխալ ըմբռնումները և իւր լեզուի և գրչի և վիճակի անվայել բացատրութիւնները՝ հանդէպ Միաբանութեան մը, որ զինքն իրբեւ ուսումնասէր և կրօնական անձնաւորութիւն կը յարգէ, բայց և անգամ մ'ալ իրեն կ'ուզէ վերնագրիս խօսքն՝ թէ նախատինքը փաստ չէ և ոչ ալ պատուարեր՝ նախատող անձին:

Հ. Ա. ՏԻՐԱՅԵԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿՑ ԶԻՆ ԳԻՒՏԵՐ

Քարերաղէ է գիտնական մը, — եթէ արժանի է այս անուան, — երբ իր նախորդներուն բոլոր գիտերը կ'անգիտանայ. կ'ապրի միշտ նորոտրիւն գտած ըլլալու հըրձուանքի մէջ: Անգթութիւն պիտի ըլլար այսպիսի անմեղ հաճոյք մը թառամեցնել, եթէ անտեղի յաւակնութեանց առիթ չըլլար: Իրական զուգադիպութեամբ մը՝ Սէրվանտէսի դիւցազններգութենէն վերջ՝ առիթ ունեցայ կարդալու ուրիշ գրութիւն մը. « Խորենացուն Խորենացով պէտք է հասկանալ » անուամբ գրքի հեղինակին մէկ յօդուածը, « Հովիւ »-ի մէջ (թիւ 4):

Տարիներ առաջ, 1902ին, լոյս տեսած է այդ գիրքը (Ա հատորը, 1899ին). մասնագիտական լուրջ ամբողջ մը չէ, այլ խառնուրդ մը մանր դիտողութեանց, զոր ընթերցող մը կ'ընէ նախնեաց գիրք մը կարդացած ժամանակ. կան անոնց մէջ՝ լաւ բայց նաեւ անհասկանալի, ծիծաղիյի, և մանաւանդ՝ իկեցած կարծիքներ: Այս վերջին բառերը դիտմամբ կ'ընդգծենք, որ-

պէս զի եթէ « Խոր. Խով. »-ի հեղինակը իր յաջորդ գրութեանց մէջ « լաւ » բառը արտատապէ —, որովհետեւ սովորութիւն ունի գրախօսութեանց վերջաբանին մէջ եղած գթութեան բանաձեւը, և իր գիրքը ընծայ ընդունողներուն շնորհակալութիւնը կամ ո՛ր և է գովեստ, վերջապէս, անմեղ հրճուանքը հրատարակելու, — չմոռնայ զանոնք ալ զոնց ընկ և գեղիկ ... ինչպէս սովոր է:

« Խոր. Խով. »-ի հեղինակը խրախուսանքի արժանի պէտք է նկատուիլ, բայց անշուշտ ոչ ոք կարող էր ակնկալել որ նա ինքզինքը Չամբախաներէ, Գոռքալիկներէ, Սարգիսեաններէ, Տաշեաններէ վեր հրատարակէ, Ամերիկա գտնող Կոյուրտս մ'անուանէ զինք, և նոյն իսկ Արքիմեղէսի հետ քացագանչէ. « Տուէք ինձ երկրի լծակը, ամբողջ երկիրը շուռ կտամ ». կամ, զաւեշտին ամբողջութեան համար, « Լուսաւորել եմ 1600 տարուայ թանձրացած խաւարով ծածկուած մեր պատմութեան այդ շրջանը ! »:

Այն գեղարուեստական գրութիւնները անմահ են, որոնց ներկայացուցած տի-